

Het verdwijnen van 's werelds merkwaardigste weidevogel



De kemphaan dreigt uit Nederland te verdwijnen. De 4000-5000 doortrekkers, op weg van West-Afrika naar de toendra's in noord-Scandinavië en noord-Rusland, zijn de laatste der Mohikanen van wat nog maar twee of drie mensengeneraties geleden Nederlands talrijkste weidevogel was. Die doortrekkers pleisterden voornamelijk in zuidwest-Friesland, waar ze nu al tien jaar in kaart gebracht worden in het kader van het Global Flyway Network initiatief. Dat gebeurt door tellen, vangen en ringen, en het aflezen van kleurringen, dit voorjaar met steun van Blijdorp en het Wereld Natuur Fonds.

DOOR THEUNIS PIERSMA, HOGLERAAR TREKVOGELECOLOGIE,
RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN



de merkwaardigste weidevogel

Er zijn ongeveer 10.000 vogelsoorten bekend, maar er zijn er maar weinig, waar de mannen twee keer zo groot zijn als de vrouwen en waar hennen al het broedwerk voor hun rekening nemen nadat ze op een gemeenschappelijke baltsplaats met een of meer mannen hebben gepaard. En er is er maar één waarbij de mannen zo variabel van kleur zijn en ook nog in drie duidelijk te onderscheiden typen voorkomen. In het leven van de hanen draait alles om het 'kempen' en de sex. De drie typen mannen vertegenwoordigen drie manieren om een kemphen te versieren. De meeste mannen zijn 'honkmannen'. Hun kragen en kuiven zijn niet alleen groot, maar ook zeer variabel van kleur. Op baltsplaatsen verdedigen zij een 'honk' tegen andere honkmannen. Een op de zes mannen is een 'satelliet', te herkennen aan een witte kraag en kuif. Satelliet-mannen worden door honkmannen nabij hun honken getolereerd, misschien omdat ze met hun opvallend lichte verschijning zo'n plek aantrekkelijker voor kemphennen maken. Satellieten krijgen, of stelen, paringen van honkmannen. Een paar jaar geleden ontdekten we in Friesland nog een derde man, een type dat we de 'faar' (oud-Fries voor oervader) hebben genoemd. Deze man ziet er uit als een wat forgeschapen kemphen en moet het doen zonder de extravagante kraag en kuif. Faren verwekken hun nakomelingen door als vrouwen vermomd, op baltsplaatsen stiekem met willige vrouwtjes te paren.

talrijkste weidevogel

Waar nu grutto's en Kieviten de dienst uitmaken, waren rond 1900 kemphanen verreweg de talrijkste weidevogels van het Hollandse polderland. Ze vonden er precies wat ze zochten: natte, bloemrijke graslanden met in het voorjaar open vegetaties waarvan de groei pas laat op gang kwam. Tegen de tijd dat de hooilanden in juli werden gemaaid, vlogen de kemphenetjes met hun kuikens rond.

Met de toenemende mestgift en ontwatering (voor een hogere grasopbrengst), die samen ging met een afnemende kruidenrijkdom en steeds vroeger en vaker maaien, werd het Nederlandse polderland in de loop van de vorige eeuw zó onaantrekkelijk dat rond de millenniumwisseling broedende kemphennen waren uitgestorven. Wat ons rest zijn die paar duizend doortrekkers.

vinger aan de pols

In 2004 begonnen we aan het populatie-onderzoek van wat toen nog enkele tienduizenden kemphanen waren (vooral hanen, maar in de loop van april voegden zich er ook hennen bij). In eerste instantie waren we vooral benieuwd of verschillende mannen ook verschilden in de tijd van hun doortrek, in de verwachting dat de vroege mannen anders waren dan de latere. Om een vinger aan de pols te houden wilden we de jaarlijkse overleving van de verschillende kemphanen meten. De basis van dit onderzoek werd geleverd door een twintigtal Friese 'wilsterflappers', amateur-vogelvangers die zich toelagen op het met grote slagnetten vangen en ringen van wilsters (goudplevieren) en kemphanen. Zij gaven gevangen kemphanen een ring van het Vogeltrekstation. Wij voorzagen de kemphanen van kleurringen, met voor iedere vogel een

kempende kemphanen



slaapplaats in zuidwest-Friesland

FOTO LUCIE SCHMALTZ



FOTO S. JAN VAN DE KAM

unieke kleurcombinatie. Door de vogels vervolgens met kijker of telescoop te volgen, kwamen we te weten wie er wanneer was. Op grond hiervan maakten we alle trek- en overlevingsberekeningen.

veranderende trekroutes

In tien jaar tijd ging het aantal doortrekkende kemphanen gestaag achteruit. Dat konden we afleiden uit de afnemende aantallen vogels die door de wilsterflappers werden gevangen, uit de afnemende aantallen kemphanen die we overdag in het weiland en 's avonds op de slaapplaatsen langs het IJsselmeer telden, en ook uit het steeds lagere aantal 'lokale' overlevers. In Friesland gekleurringde kemphanen werden in de loop van de jaren in het voorjaar steeds oostelijker in Europa waargenomen, ook vogels die we in Nederland nimmer terug zagen. Dat heeft geleid tot de conclusie dat kemphanen hun trekroute van West-Afrika naar de noord-Europese broedgebieden zo'n duizend kilometer naar het oosten hebben verlegd. Waar ze eerst nog van Nederland gebruik maakten om op te vetten en hun bonte kragen te laten groeien, gingen ze dat in toenemende mate in oostelijker gelegen gebieden doen, met name in Wit-Rusland.

langzaam verdwijnen

Het opgeven van de Friese weilanden door de kemphanen ging samen met hun afnemende voorjaarsgewicht. Dit gaf aan dat er steeds minder te eten was. Toch denken we intussen dat dit maar een deel van het verhaal is. In 2012 en 2013 kwamen we in Friesland vrijwel geen kempennen meer tegen. Mogelijk zijn zij allemaal naar elders vertrokken, maar we maken ons ook zorgen over de jachtdruk in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. In de vloedvlaktes van de Niger in Mali worden in februari en maart grote aantallen kemphanen met netten gevangen en gedood voor lokale consumptie. Daarbij gaat het met name om vrouwtjes. Zonder hennen is voor de hanen de lol er natuurlijk ook af.

Misschien zou je verwachten dat het verdwijnen uit Nederland van 's werelds merkwaardigste weidevogel tot brede ongerustheid en de roep tot meer onderzoek voor bescherming zou hebben geleid. In werkelijkheid brokkelt die steun eerder af.